

ATT FORSKA I DET FÖRDOLDA
– drömmar och vardag bland skuggdoktorander

Paul P. Agnidakis

Högskoleverket • Luntmakargatan 13 • Box 7851, 103 99 Stockholm
tfn 08-563 085 00 • fax 08-563 085 50 • e-post hsv@hsv.se • www.hsv.se

Att forska i det fördolda – drömmar och vardag bland skuggdoktorander

Utgiven av Högskoleverket 2005

Högskoleverkets rapportserie 2005:34 R

ISSN 1400-948X

Författare: **Paul P. Agnidakis**

Kontaktperson på Högskoleverket: Gunilla Jacobsson

Formgivning: Högskoleverkets informationsavdelning

Tryck: Edita Västra Aros AB, Västerås, augusti 2005

Tryckt på miljömärkt papper

Innehåll

Förord	5
Sammanfattning	7
Prolog	9
Inledning	11
Att definiera den odefinierbara	11
En strävan efter att synliggöra den osynliga	11
Metod och material	12
Den aktiva kulturvarelsen	12
Sökandet efter doktoranden som inte fanns	13
Disposition	16
Skuggdoktoranden i fokus	17
Skuggdoktorand som objekt och subjekt	19
Forskning i det fördolda – praktik och teori	21
Presentation av informanterna	21
Teman för intervjuerna	21
Bakgrundsmiljön, gymnasiestudier och vägen till högre utbildning	22
Val av forskningsämne samt föreställningar och drömmar om forskning	24
Skuggdoktoranden – arbetsrutin och yrkesvardag	26
Den finansiella situationen	32
Fördelar med att vara skuggdoktorand	33
Nackdelar med att vara skuggdoktorand	34
Funderingar och förhoppningar inför framtiden	36
Tankar om systemet med skuggdoktorander	37
Skuggdoktorandskapet som kulturell identitet?	41
Epilog	43
Referenser	45

Förord

Forskarutbildningens förutsättningar och genomförande har stor betydelse för dess kvalitet. Den kan och bör belysas ur flera olika perspektiv.

I ”Att forska i det fördolda” skildras den osäkra tillvaron som är en realitet för många av de skuggdoktorander som idag finns på universitet och högskolor.

Högskoleverket har tidigare publicerat Doktorandspegeln som lyfter fram doktorandernas egna erfarenheter av studierna. För närvarande pågår datainsamling för en internationell Doktorandspegel där svenska förhållanden jämförs med de finska, irländska och katalanska förhållandena. Högskoleverket har också intervjuat handledare som komplement till Doktorandspegeln. För närvarande pågår även arbetet med att kartlägga om det förekommer snedrekrytering på grund av kön och social bakgrund till forskarutbildning och postdoktoral karriär inom högskolan, vart de forskarutbildade tar vägen på arbetsmarknaden samt en uppföljning av 1998 års forskarutbildningsreform.

Begreppet skuggdoktorand har uppstått efter 1998 års reform av forskarutbildningen. Reformen innebar bl.a. att doktorandens finansiering ska vara ordnad vid antagningen. En skuggdoktorand är en person som deltar i forskarutbildningen utan att vara formellt antagen och som följaktligen inte heller omfattas av kravet på finansiering. En skuggdoktorand omfattas inte heller av det regelverk som reglerar rättigheter och skyldigheter. Det är varken tillåtet eller önskvärt med skuggdoktorander. I undersökningen uppges motiven vara bl.a. att förlänga studietiden och därmed ge mer tid till avhandlingsarbetet. Skuggdoktorandens arbete uppges också fungera som provotid före antagningen till forskarutbildningen.

I syfte att skildra tillvaron för s.k. skuggdoktorander har Högskoleverket initierat en undersökning som försöker beskriva tillvaron för några skuggdoktorander utifrån yrkessituationen, den finansiella situationen och den juridiska situationen. Undersökningen har genomförts av Paul P. Agnidakis, doktorand i etnologi vid Uppsala universitet. Den är kvantitativt begränsad. Den rör endast åtta studenter. De studerar vid sju institutioner, på fyra olika fakultetsområden och ett universitet. Undersökningen gör självfallet inte anspråk på att ge en heltäckande bild. Den kunde ha genomförts vid vilket lärosäte som helst, eftersom skuggdoktorander är allt för vanligt förekommande.

Skuggdoktorander verkar under former som gör det omöjligt att enkelt identifiera dem och påtala för respektive, rektor, prefekt och professor vilka överträdelser som begås. Högskoleverket avser därför att uppmärksamma skuggdoktorandernas situation i syfte att upplysa likväl rektorer, prefekter och institutioner som studenter och doktorander.

Det är Högskoleverkets förhoppning att rapporten ska stimulera till diskussion om skuggdoktorandernas tillvaro.



Sigbrit Franke
universitetskansler

Sammanfattning

Utredningen har syftat till att skildra tillvaron för skuggdoktorander utifrån yrkessituationen, den finansiella situationen och den juridiska situationen. Åtta informanter från sju institutioner och fyra fakulteter vid Uppsala universitet har delgivit mig sina föreställningar och erfarenheter av, eller inför, en forskning i det fördolda. Gemensamt för dem är att de räknas som, tidigare har räknats som, eller snart kommer att räknas som, skuggdoktorander.

Resultatet uppvisar bl.a. att informanterna överlag varken definierar eller identifierar sig själva som skuggdoktorander, vilket helt enkelt beror på att termen varit okänd för dem. De ser istället sig själva som informella doktorander, utan specificerad yrkestitel, och upplever sin situation som unik.

I de variationer som berättelserna förmedlar framhävs framför allt utanförskapet som en effektiv distinktion gentemot den officiella, legitimerade forskningen. Verksamheten i det fördolda fylls med positiva värden som framställer bilder av en friare forskning, tillika ett motstånd mot etablissemangen. Dessa förmår dock inte skingra känslor av oro och otrygghet inför en osäker situation. Av den anledningen har glädje också fått övergå i sorg, och trygghet i otrygghet i de komplexa utsagor som skildrat växelverkan mellan vardag och drömmar för skuggdoktoranden.

Prolog

Sensommaren bjöd, som i triumf, på sina sista, genomträngande solstrålar denna tidiga septembermorgon år 2001. Ivrig skyndade jag genom staden på väg till den av grönska så vackert inbäddade institutionen. Aldrig tidigare hade det tagit mig så kort tid att komma hit. Känslan av glädje, på gränsen till eufori, över att ha blivit uppmärksammad, upphöjd och bekräftad var överväldigande. Allt arbete, all ansträngning hade äntligen belönats. Jag hade blivit utvald för att upptas i en ny gemenskap, en forskningsmiljö som jag så länge längtat efter att få tillhöra, att växa och utvecklas i. Nu skulle jag göra allt för att bli förtjänt av denna ynnest.

Endast några trappsteg återstod fram till porten som ledde in till min framtid. Där bakom väntade föremålet för min tacksamhet och beundran, han som trodde på mig och bedömt att jag var av ”rätta virket”, ett s.k. forskarmaterial. För min skull hade han grävt en tunnel genom den krassa ekonomiska verklighetens gråa mur, som effektivt förhindrat insläpp av nya doktorander, fram till ljuset på andra sidan. Så blev jag doktorand i allt utom till namnet, men förvissad om att det inte skulle ha någon praktisk betydelse för mig. Det visade sig dock ha en avgörande betydelse för min vetenskapliga omgivning och, som en effekt av detta, så småningom även för min välgörare. Eftersom andra inte längre betraktade mig som en doktorand dröjde det inte länge förrän jag själv slutade göra det. Jag hade blivit någon avvikande, förbjuden och inte önskvärd. En utsatt, vars öde den vetenskapliga omgivningen både kunde beklaga och ta avstånd ifrån. Jag hade blivit en skuggdoktorand.

Inledning

Att definiera den odefinierbara

År 1998 trädde forskarutbildningsreformen (förordning 1998:80) i kraft. Den innebar att endast personer som kunde garanteras fyra års finansiering fick antas till forskarutbildningar vid Sveriges universitet och högskolor. Avsikten med reformen var att underlätta situationen för nyantagna doktorander, genom att tillförsäkra dem ett finansiellt stöd under deras fyraåriga verksamhet.

Diskussionerna som föregick reformen föranledde doktorandombudsmannen vid Uppsala universitet, Per Löwdin, att år 1996 profetiskt mynta begreppet *skuggdoktorand*. Det fick beteckna personer som, i avsaknad av finansiering, skulle komma att bedriva forskarstudier utan att vara registrerade som doktorander. Löwdin utmålade även ett framtidsscenario där forskningsmiljöer på fakulteter och institutioner med små finansiella resurser skulle befolkas av ett antal skuggdoktorander i avsaknad av den rättsäkerhet som deras registrerade kollegor omfattades av.

Som ett första steg i att kartlägga fenomenet initierade Högskoleverket i maj 2003 en undersökning av några skuggdoktoranders situation. När jag tilldelades uppdraget i egenskap av forskningsassistent i etnologi vid Uppsala universitet såg jag även en möjlighet att få bearbeta min egen erfarenhet som skuggdoktorand genom att möta och samtala med andra som delade den.

En strävan efter att synliggöra den osynliga

Det övergripande syftet med utredningen har varit att diskutera och problematisera fenomenet skuggdoktorand utifrån de subjektiva samt kollektiva erfarenheter och föreställningar som omgärdar dem begreppet avser. Frågor som i sammanhanget bör vara intressanta att ställa är: vilka är de? Hur definierar de sig själva och sin situation? Samt: varför och *hur* blir man en skuggdoktorand?

Utifrån arbetssituationen, samt den finansiella och juridiska situationen, söker jag nära mig en förståelse för skuggdoktorandernas livssituation, i vardag och drömmar.

Utredningen avgränsar sig till att omfatta skuggdoktorander vid fyra fakulteter vid Uppsala universitet.

Vid den medicinska fakulteten bedrivs sedan länge, och helt öppet, ett system med provperioder på mellan sex månader och två år för tilltänkta doktorander. De avser att tjäna som förberedelse inför forskarutbildningen, varigenom både studenten och institutionen ges möjlighet att utvärdera lönsamheten i ett samarbete. Enligt uppgifter från studenter och doktorander vid en institution går det till på följande sätt: duktiga studenter erbjuds en provperiod, formellt en projektanställning, för forskning vid olika enheter på institutionerna. Finansieringen, som aldrig tycks vara problemfylld, utgörs av stipendier som söks via institutionerna. Efter provperioden, som tidsmässigt kan variera, ombedes studenten att fortsätta med forskarutbildningen och ges då tillfälle att avsluta den påbörjade forskningen. Även här kan finansieringen bestå av stipendiemedel, vars omfattning och ständiga flöde alltid garanterar forskaren en inkomst. Förmågan att fungera i forskarlag och arbetsförmågan, snarare än tillgången till finansiella medel, är de avgörande kriterierna för registrering. Med anledning av att forskningen bedrivs i lag där varje forskare bidrar med sin kompetens, är samtliga forskares medverkan avgörande för resultatets utfall. Ett avhopp gagnar därför varken forskarlaget eller institutionen som har satsat tid och pengar på forskningen.

Systemet med provperioder är i sig intressant att undersöka, men det lämnas till en framtida utredning.

Metod och material

Metoden för min undersökning är etnologisk, i den meningen att den huvudsakligen vilar på ett intervjumaterial. Intervjuerna har tagit formen av i genomsnitt tre till fyra timmar långa samtal, som rört sig över tid och rum, genom föreställningar och erfarenheter av forskningen till "livet utanför".

Den aktiva kulturvarelsen

Ett utmärkande drag för den etnologiska forskningen är intresset för människan, betraktad som en aktiv kulturvarelse. Den grundar sig i en nyfikenhet över mänskliga aktiviteter i olika sociala sammanhang (jfr Svensson 1993, Skarin Frykman 1992). För att studera dessa fordras dock även en kontextuell insikt av forskaren, dvs. människan som studeras bör förstås i

sitt sammanhang, i den omgivning hon verkar, och som hon påverkar och påverkas av. I subjektets växelverkan med objektet konstitueras subjektet människan som kulturvarelse i en ständigt pågående process (jfr begreppet könskonstituering hos Eva Lundgren 1993). I mötet med omgivande normer och värden positionerar hon sig och kan i förening med andra utveckla ett gemensamt utanförskap som ges formen av del- eller motkulturer i relation till, eller i opposition mot, existerande legitimerade produktionsfält (Broady 1984, Bourdieu 1987, 1996). Sådana kulturella sammanslutningar kan t.ex. vara grundade på kön, etnicitet eller yrke (jfr Svensson 1996, Solow 1990, Villstrand 1997).

I det nära mötet med informanterna framträder sidor av forskarens egen personlighet som emellanåt varken kan eller bör nedtonas, men däremot så långt det är möjligt medvetandegöras: vad är min roll i intervjun? Vilken inverkan har jag på informantens uppgifter och formuleringar? Minnen av egna erfarenheter, drömmar och vardag frambringas under djupintervju och kan fungera som värdefulla komplement till informanternas referenser. Mötestillfällena skapar imaginära dörrar till vilka vi båda har nycklar. Där bakom döljer sig ett slags föreningens rum, i vilket ett medvetandegörande om delar av informantens tillvaro skapas gemensamt, för att sedan bearbetas analytiskt av forskaren. Hela denna resa avkräver mig som forskare en etisk medvetenhet, som både bör rymma en reflektion över forskarjaget och dess tolkning av informanten, och över framställningen av densamme: har jag förmedlat information som kan vara till skada för informanten och som kan avslöja hans eller hennes identitet bakom fingrade namn? Informanterna är under intervjun naturligtvis inte medvetna om hur deras utsagor kommer att framställas och inte heller vilka konsekvenser det kan få, varför det ytterst åläggs mig som forskare att avgöra vilken information som redovisas samt *hur*.

Sökandet efter doktoranden som inte fanns

Vid utredningens inledning stötte jag på ett problem av metodologisk karaktär: hur skulle jag komma i kontakt med en yrkesgrupp som de jure inte existerade, och kanske inte heller de facto? Jag kunde ju knappast ta kontakt med administrationen på fakultetens institutioner för att höra mig för om deras eventuellt existerande skuggdoktorander ville låta sig intervjuas. Ett erkännande från institutionernas sida av deras existens vore ju en bekräftelse på att ett brott begåtts mot regelverket. En möjlighet som uppenbarade sig i det läget var att göra ett allmänt utskick till universi-

tetsanställda via universitetets distributionslista på Internet. Potentiella informanter skulle därigenom på eget bevåg kunna kontakta mig med avsikt att låta sig intervjuas. Min egen erfarenhet som skuggdoktorand föranledde mig dock att ifrågasätta utfallet av en sådan strategi. Svårigheten i att definiera min arbetssituation och identitet som skuggdoktorand, förutom rädslan över att utsätta både mig och min beskyddare för obehag i form av reprimander, var troliga anledningar till att jag själv i den situationen knappast skulle valt att medverka i en undersökning som administrerats centralt från universitetet och – dessutom – av en representant för den myndighet som formulerat lagändringarna i den doktorandreform, vilken jag genom min existens bestred. Det blev min starka övertygelse att den enda förutsättningen för ett positivt utfall av undersökningen helt skulle vara beroende av min förmåga att framföra de ärligaste intentionerna med undersökningen. Jag var inte ute efter att förvärra de berörda doktorandernas situation genom att ”sätta dit dem” eller deras institutioner. I stället syftade min undersökning till att, om möjligt, förbättra densamma genom att förmedla deras *erfarenheter*, både de positiva och negativa. Att helt enkelt göra deras röster hörda för de beslutsfattare som vill förhålla sig till ett fenomen, vars uppkomst de indirekt har bidragit till. För att få tillfälle att dels komma i kontakt med skuggdoktorander, dels intressera dem för mitt uppdrag, tog jag hjälp av doktorandråden från universitetets fakulteter. Här var fenomenet med skuggdoktorander känt och, i enstaka fall, var även institutionerna som reproducerade det kända. Man såg i första hand till de problem som situationen kunde medföra för den utsatta doktoranden, och först därefter till de eventuella negativa effekter det kunde bidra till för kvalitetsnivån på fakultetens forskarseminarier. Samtliga doktorandråd gick välvilligt med på att vidareförmedla mina intentioner till institutionernas doktorandrepresentanter, som i sin tur slussade ärendet vidare till kollegor vid institutionerna muntligen och via elektronisk post.

Genom att doktorandråd och doktorandrepresentanter aktivt ställde sig bakom min undersökning och dess intentioner skapades en, vad som snart skulle visa sig, värdefull förtroendelänk mellan mig och skuggdoktoranderna. Nästa steg blev att inleda kontakter med personer som vidtalats av doktorandrepresentanterna och som mer eller mindre bestämt kunde klassificeras som skuggdoktorander. Parallellt med detta hörde några doktorander av sig anonymt med tips om mer eller mindre synliga personer på deras institutioner som kunde vara skuggdoktorander. Inte sällan framställdes de som offer för antingen en hård ekonomisk situation på de be-

rörda institutionerna eller en skrupelfri professor med personligt intresse av deras utsatthet. Överhuvudtaget engagerades många doktorander i min undersökning, både i förhoppningen om att den kunde bidra till att underlätta tillvaron för skuggdoktorander och – på sikt – eliminera fenomenet genom att föra fram det i ljuset.

Som en sista åtgärd att utöka antalet informanter i min undersökning utförde jag en rundringning bland åtskilliga doktorander som fanns upptagna i universitetets personallistor. Det resulterade i ytterligare namn på tillänkta informanter. Med anledning av att jag själv under min tid som skuggdoktorand tilldelats en officiell befattning som forskningsassistent, i vilken jag (och min beskyddare) kunde verka med större social och juridisk trygghet, ägnade jag även redovisningen av dessa befattningar ett visst intresse i personallistorna. Vid ett sådant tillfälle kom jag i kontakt med en institution vars forskning uteslutande bedrevs av skuggdoktorander. En första lyckad interaktion med en av dessa skuggdoktorander avbröts hastigt efter att den blivit känd för en mer erfaren kollega. Språkliga hinder liksom skuggdoktorandens oro inför ett avslöjande omöjliggjorde dessvärre vidare kontakt.

Drygt två månaders aktivt sökande resulterade i åtta informanter från fyra fakulteter. Samtliga gick med på att, var för sig, låta sig intervjuas om sin situation efter en försäkran från min sida att deras anonymitet skulle garanteras. Anmärkningsvärt var att oron i första hand avsåg vad ett ofentliggörande kunde leda till i form av reprimander mot handledaren. Detta skulle i första hand kunna tolkas som ett uttryck för lojalitet gentemot handledaren, men får en vidare innebörd då man betänker att handledarens situation på institutionen även påverkar skuggdoktoranden.

Intervjuerna genomfördes omväxlande i universitetets lokaler och i informanternas bostäder. Representation beträffande kön, etnicitet och ålder begränsades av naturliga skäl av tillgången till informanter.

Av åtta informanter, födda mellan 1940 och 1979, är fem män och tre kvinnor. Tre av informanterna har utländsk bakgrund.

För samtliga informanter som ingår i utredningen gäller att de, kan kopplas till definitionen av skuggdoktorander så som den lämnas av dess upphovsman. Undantagna är två av de åtta doktoranderna. De blev registrerade som doktorander från första början, trots avsaknad av nödvändig finansiering. Villkoret var att de skriftligen och för all framtid skulle avsäga sig alla anspråk på finansiellt stöd från institutionen. Med anledning av att de inför sig själva, och av kollegor, betraktas som skuggdoktorander har jag även låtit dem ingå i utredningen.

Disposition

Inledningsvis ges en kort beskrivning av hur skuggdoktoranden framställs i media och offentliga debatter. Dessutom redogörs för tidigare undersökningar som (bl.a.) behandlat skuggdoktorander. Därefter låter jag de åtta informanterna framträda och med huvudsakligen egna ord beskriva sin situation. För att göra materialet översiktligt har utsagorna placerats under återkommande rubriker som behandlar olika aspekter av tillvaron. Betoning görs på den yrkesmässiga, ekonomiska respektive juridiska situationen. I sista avsnittet diskuteras intervjumaterialet och undersökningen.

Skuggdoktoranden i fokus

Vid de få tillfällen när skuggdoktorandernas situation har debatterats och problematiserats i media har tonen huvudsakligen varit negativ. Doktorand- och fackombudsmän har inte sällan framträtt och delgivit sin oro över informella doktorander, vilka fallit utanför ett skyddande nätverk av regelverk som garanterar rättsäkerhet och fastställer skyldigheter (se t.ex. Aktum nr 6/2002).

Vid enstaka fall framträder skuggdoktoranderna själva under fingerade namn för att berätta om den otrygghet och osäkerhet som genomsvär deras drömmar och vardag (se t.ex. Dagens Forskning nr 8/2002 och vidare Stockholm City 24 april, 2003).

Undantagsvis har även positiva infallsvinklar lämnats angående skuggdoktorandernas situation. Så blir t.ex. fallet när en professor i immunokemi försvarar användandet av skuggdoktorander under en prövoperiod. Motiveringen är att han vill behålla en hög nivå på forskarutbildningen och på samma gång ge aspiranten möjlighet att känna sig för om han eller hon vill fortsätta med forskning (Aktum nr 6/2002). Dessa inlägg tillhör dock undantagen.

Bevisligen finns det alltså skuggdoktorander men deras antal bör vara omöjligt att fastställa. En enkätundersökning som utfördes av Doktorandspegeln under våren 2002 visade på att hela 45 procent av de utfrågade doktoranderna påbörjat forskarutbildningen innan de formellt blev antagna!

En annan enkät, som utfördes av SFS och riktade sig till landets universitet och högskolor gav däremot en helt annan bild av läget: i april 2004 lämnade Uppsala universitet officiellt ett yttrande på SFS förfrågan (UFV 2003/446). Där fastslogs att inga skuggdoktorander existerade vid universitetet. Universitetsledningen delegerade frågan till fakultetsnämnderna och därefter vidare till institutionsstyrelserna, som svarade för institutionens räkning. Resultatet väcker frågan om det är förenligt med vare sig fakultetens eller de enskilda institutionernas intressen att erkänna förekomsten av skuggdoktorander?

Skuggdoktorand som objekt och subjekt

Inom sociologin och etnologin har flera undersökningar utförts som visar på hur människor till stor del identifierar sig själva utifrån sin yrkestillhörighet. Yrkestraditioner förmedlar en känsla av tillhörighet, och därigenom: trygghet. Aktören görs delaktig i en samvaro som genomsyras av både uttalade och outtalade kunskaper (Polyani 1958, Foucault 1980, Pezirkianidis-Agnidakis 2000), vilka legitimeras genom att de bekräftas både i och utanför yrkesgruppen. De syftar bl.a. till att särskilja ett definierbart *vi* från ett oidentifierbart *dem*. Inom dess gränzon, bortom legitimitetens och tydlighetens trygghetsförmedling verkar skuggdoktoranderna.

/---/ jag visste ju vad jag gjorde ... jag forskade ... men, ingen annan visste det eller fick veta det, liksom. Det är rätt sjukt när man tänker på det ... Man var inte *med* någon. Man var något *annat*.

//Jasmine

Intressant nog har ingen av informanterna valt att benämna sig själv som skuggdoktorand. Trots det uppger samtliga att de har hört talas om begreppet. De föredrar att identifiera sig själva som informella eller ”inte riktiga” doktorander.

Samtliga informanter betraktar just sin situation som unik. Huruvida det här är fråga om en medveten (eller omedveten) distinktion är svårt att uttala sig om. Det tycks snarare vara så att begreppet skuggdoktorand och dess ursprungliga definition är okänd bland dem. Antagandet kan styrkas av uppgifter som lämnats av flera informanter och som visar på att det är formella kollegor (eller doktorandrepresentanter), och inte de själva, som genom min förfrågan har definierat dem som skuggdoktorander. En annan tänkbar förklaring är att informanternas kunskap om systemets utbredning är alltför begränsad för att de själva ska kunna relatera till det. Av utsagorna framgår det att få informanter har hört talas om förekomsten av, eller situationen för, skuggdoktorander på andra institutioner.

Bland definitionerna av begreppet skuggdoktorand har, trots allt, vissa generella mönster kunnat spåras inom fakulteterna, med en av de fyra fakulteterna undantagen. För informanterna från tre av fakulteterna be-

tecknar det en person som arbetar på en avhandling men saknar täckning för fyra års finansiering, varför han eller hon inte kan bli registrerad som doktorand. Hos informanterna från den fjärde, avvikande fakulteten, förekommer två definitioner av begreppet skuggdoktorand: Enligt den förra är det en person som arbetar med en avhandling men saknar täckning för fyra års finansiering, varför han eller hon inte kunde bli registrerad som doktorand. Enligt den senare är skuggdoktoranden en person som saknar täckning för fyra års finansiering men även saknar rätt till att söka medel från institutionen, trots att han eller hon formellt blivit antagen och registrerad som doktorand. Den senare definitionen speglar förhållandena för två av informanterna och omständigheterna kring deras registrering: prefekten på institutionen har upprättat ett kontrakt där registrering erbjudits doktoranden under villkor att denne avböjt från att ansöka om eller på annat sätt begära finansiering från institutionen.

Forskning i det fördolda – praktik och teori

Samtalen med de informella forskarna har kretsat kring vissa teman som omfattar informantens livssituation i relation till erfarenheter och föreställningar om att forska i det fördolda. För att göra materialet mer överskådligt presenteras det här under rubriker som återkommer i samtliga utsagor. Trots att begreppet skuggdoktorand inte har anammats av mina informanter väljer jag att av praktiska skäl applicera det på dem omväxlande med att jag talar om deras forskning som att den sker i det fördolda. Detta gör jag för att begränsa terminologin och därigenom underlätta för läsaren.

I min avsikt att i möjligaste mån skildra komplexiteten i informanternas tillvaro och återge dynamiken i deras beskrivningar av den, har jag funnit det värdefullt att emellanåt låta dem framträda med egna ord. Av den anledningen är citaten ordagrant refererade. Utelämnade ord är markerade med '...', utelämnade avsnitt med '/---/', medan anmärkningar och tillägg redovisas inom hakparentes.

Presentation av informanterna

Av hänsyn till att inte röja informanternas identitet redovisas inga individuella personporträtt.

Av de åtta intervjuade informanterna är 5 män och 3 kvinnor. Åldern varierar från 20 till 60 år. Flertalet är i 30-års åldern. Två av informanterna är födda i ett grannland och en kom till Sverige som asylsökande. Alla utom en har avslutat sin magisterexamen.

Informanterna som har fingerade namn kallas Elin, Jasmine, Johan, Josef, Lisa, Magnus, Martin och Peter.

Teman för intervjuerna

- Bakgrundsmiljön, gymnasiestudier och vägen till högre studier.
- Val av forskningsämne samt föreställningar och drömmar om forskning.
- Skuggdoktoranden – arbetsrutin och yrkesvardag.

- Den finansiella situationen.
- Fördelar med att vara skuggdoktorand.
- Nackdelar med att vara skuggdoktorand.
- Funderingar och förhoppningar inför framtiden.
- Tankar om systemet med skuggdoktorander.

Bakgrundsmiljön, gymnasiestudier och vägen till högre utbildning

Majoriteten av informanterna uppger att deras föräldrar saknar universitets- eller högskoleexamen. Vidare har tidigare generationer huvudsakligen verkat inom jordbruk, fiske och förvärvsindustrin. Gemensamt för de flesta informanterna är att de på ett eller annat sätt försöker finna drivkraften till forskningen, och indirekt till forskningen i det fördolda, i deras uppväxtmiljö och hos föräldrarna. Känslor av tacksamhet och stolthet men också plikt, framför allt gentemot föräldrarna, uttrycks bland informanterna när uppväxten skildras. T.ex. berättar Martin med värme och stor beundran om hans utländska föräldrars beslut att skiljas från sin tonåriga son genom att skicka honom till studier i Sverige:

De ville att jag skulle få den bästa utbildningen, och deras kollegor från Sverige hade talat sig varma om den svenska skolan. /---/ Det var för min skull som de bestämde sig för att leva åtskilda från sitt enda barn. /---/ Mina föräldrar skickade hit mig för att jag skulle få en chans att själv bestämma om min framtid. Dom krävde inte att jag skulle läsa vidare. /---/ Jag förstod hur viktigt det är att ha den grunden och kunna gå vidare med att arbeta med det som tilltalar mig.

För Jasmynes del har föräldrarnas direkta påtryckningar inför högre studier framförallt uppfattats som en överlevnadsstrategi:

De [föräldrarna] trodde att det var det enda sättet att lyckas i livet... [för] att kunna söka arbeten om vi skulle tvingas lämna landet.

Farhågorna bekräftades snart, varför Jasmine under intervjuens gång gärna återkommer med rörelse till föräldrarnas djupa engagemang för henne och hennes framtid. Känslan av tacksamhet gentemot föräldrarna har omformats till plikt, vilken blivit en inre drivkraft för henne under studieperioden och perioderna som informell och senare registrerad doktorand.

En av informanterna framvisar ett feministiskt perspektiv. Hon uppmantras av äldre kvinnor i slakten, som är missnöjda med att de själva inte hade möjligheten, att som kvinna vara självförsörjande och utbildad.

Det är intressant att notera hur skildringarna av uppbackning och uppoffring från föräldrarnas sida inför informanternas beslut att bedriva högre studier även rymmer vissa inslag av besvikelse över den sociala, och som en följd därav känslomässiga, klyfta som ett sådant beslut skapat mellan dem och föräldrarna:

Man känner ju hur den här kulturen tvingar en ifrån arbetarklassens värderingar och det är tufft att spjärna emot ... Dom där hemma förstår ju inte alltid vad jag håller på med, fast de är stolta över mig ... /---/ Jag vet inte, det här ger en verklig [en] identitetskris, eller något ...

// Peter

Möjligen utvidgas denna klyfta ytterligare genom den bristande insyn som föräldrarna fått beträffande informanternas forskning i det fördolda. De har skonats från alltför utförliga beskrivningar av informanternas yrkessituation för att inte oroas, eller för att skuggdoktoranderna helt enkelt fruktar att de inte skulle förstå deras situation:

Jag berättade för dem att det var en del av träningen [utbildningen]... [För] min mor visste ju inte hur det fungerade här och ja... jag började [själv] se det som en träning ... Hon skulle inte ha förstått. Hon skulle bara bli ledsen över vad jag hamnat i ...

// Jasmine

Svårigheten med att förklara situationen för föräldrarna tycks i de flesta fall vara avhängig informanternas oförmåga att för sig själva definiera sin situation, eftersom de betraktat den som unik:

Det är svårt att beskriva någonting som man själv inte förstår ...

// Martin

Slutsatsen som kan dras här är att uppbackningen från föräldrarnas sida inte nödvändigtvis behöver ackompanjeras av någon förståelse för informanternas beslut att acceptera deras forskning i det fördolda.

Studiegången från gymnasiet till universitetet har av samtliga informanter beskrivits som rak och målinriktad. En ambition att fortsätta stu-

dera vid universitet och högskola har funnits redan innan gymnasieutbildningen påbörjats.

Det var aldrig en fråga om jag skulle fortsätta på gymnasium och universitet utan *när!*

// Martin

Ämnesinriktningen som valdes till gymnasiet ändrades i samtliga fall utom ett (Josef) inför påbörjandet av högre studier. Fem (Martin, Jasmine, Johan, Magnus och Lisa) av åtta informanter valde en naturvetenskaplig-teknisk inriktning på gymnasiet i förhoppningen om att det skulle utöka valmöjligheterna till universitetsstudier. Bland de övriga var det endast Josef som fortsatte med studier inom samma ämnesområde vid universitetet.

Val av forskningsämne samt föreställningar och drömmar om forskning

Påbörjandet av en ny ämnesinriktning vid universitetet skildras av informanterna emellanåt med en överväldigande känsla av eufori. Äntligen har de funnit *sitt* ämnesområde, det som bäst relaterar till en själv, ens begåvning och, emellanåt, ens ideal:

Hela mitt liv har de gamla filosoferna fascinerat mig. De lade grunden till våra moderna samhällen och kände till saker om teknik och kroppen som vi har glömt bort...

// Elin

Nu kunde jag hjälpa människor till ett bättre liv. – *Det* är stort!

// Jasmine

Jag har alltid varit intresserad av/---/och de olika kulturerna [som finns] där, och velat hjälpa människorna där att få samma standard som vi här i väst...

// Josef

Om jag skulle förbli akademiker, så kunde jag lika gärna ägna mig åt sådant som jag tyckte om och trodde på!

// Martin

Upphållandet vid detta tema har från informanternas sida varit långvarigt och intensivt. Anmärkningsvärt är att det ofta tycks ha varit tillfälligheter, eller som vid ett fall en direkt uppmaning från en syokonsulent, som lett dem in på det ämne vilket de sedan med stor övertygelse tagit till sig och gjort till sitt *eget*:

Jag råkade ut för något som fullständigt förändrade mitt liv/—/jag kom i kontakt med en studierådgivare vid universitetet. Först lyssnade han på mig i tio minuter, sedan sa han att jag borde läsa *** och att han visste att det bara var min grej! /—/Det här var utbildningen för mig! /—/Jag har alltid varit intresserad av samhällsstrukturer och sociala fenomen, men har aldrig kunnat verbalisera det tidigare ... Nu fick jag chansen och – den tog jag!

// Peter

För informanterna som har verkat eller ännu verkar som skuggdoktorander gäller att de efter en genomförd grundutbildning i ett ämne fattat tillräckligt stort intresse för att överväga en forskning:

Jag hade planerat vad jag ville göra – löpa linan ut och bli doktor. /—/ Det var mycket större att doktorera än att bli något annat. Det är något jag kunde göra själv ... komma in på ett eget program [forskningsinriktning].

// Jasmine

Jag har nog alltid sett magisteruppsatsen som ett gesällprov och doktors-examen blir för mig fortfarande som ett slags *mästarprov*!

// Johan

Att vara forskare var världens grej ... Det verkade väldigt svårt, och så, men jag minns att en man kom till skolan [gymnasiet] och sa att det inte var så farligt och att man fick möjlighet att stilla sin nyfikenhet och ... jag blev

nog inspirerad av det ... /---/ Sen, när jag insåg att jag kunde göra en insats i samhället genom min forskning blev jag helt övertygad ...

// Lisa

Jag har alltid haft en drivkraft, som vissa människor har, att försöka förstå världen jag lever i ... /---/ Jag tyckte väl att jag kunde göra det med hjälp av stora tänkare som Marx och Foucault. De visar ju hur marknadskrafter och eliten styr våra tankar ...

// Peter

Med stor övertygelse skildras hur nära forskningsämnet är förknippat med informanterna själva och deras innersta behov. Detta behov avser en brinnande nyfikenhet samt något som skulle kunna kallas en existentiell hunger inför den kunskap som ämnet tillhandahåller. Övertygelsen får här förklara eller motivera den förutvarande, närvarande eller kommande tillvaron som skuggdoktorand. Elin som nästan påbörjat sin verksamhet som skuggdoktorand förklarar detta på följande sätt:

Nu vill jag satsa på det här ... Om det innebär några svårigheter, så kan det vara värt det ... Jag har inte kommit så långt för att ge upp nu!

Skuggdoktoranden – arbetsrutin och yrkesvardag

Forskningen i det fördolda har i de flesta fall initierats av handledaren på magisteruppsatsen, vilken även besuttit en professur vid den berörda institutionen. Redan under magisterkursen (eller D-kursen) tycks denne ha fått ett gott öga till informanterna och vid upprepade tillfällen uttryckt beundran för informanternas vetenskapliga förmåga och rekommenderat dem att påbörja forskarstudier vid institutionerna:

Jag kände mig utvald ... det värmdes ... Professorn sa att jag fick börja forska på stipendier som han kunde hjälpa till att söka, och sedan skulle jag få poängen tillgodoräknade när jag registrerades.

// Martin

Han visste att jag hade jobbat hårt. Jag hade fått VG på det mesta, så han tyckte väl att jag var ett säkert kort för forskning/---/ Han [handledaren]

var säker på att jag skulle komma in om jag jobbade hårt för att få ihop en bra ansökan till forskarutbildningen.

// Jasmine

Institutionernas ansträngda ekonomiska situation har sedan fått handledaren att antyda möjligheten till en informell forskning med kortsiktig finansiering. T.ex. menar Martin och Johan att forskarreformen med kravet på styrkandet av fyra års finansiering skulle ha satt käppar i hjulet för deras forskningsplaner om det inte hade varit för deras handledares beslut att kringgå denna:

Hade det inte varit för den löjliga reformen, skulle jag inte befinna mig i den situationen ... jag blev utestängd genom Tham-reformen ... /---/ Så mycket gott kan politiker uträtta (skrat) /---/ varken jag eller han [professor/handledaren] hade pengar för fyra års finansiering då, så tanken var väl att jag skulle bli registrerad när min avhandling var klar ...

// Johan

För de informanter som har varit eller ännu är verksamma som skuggdoktorander kan en viss variation påvisas beträffande arbetets upplägg. Två av informanterna uppger att de genom handledarens försorg tilldelats projektjänster med avsikt att dels ordna frågan om finansiering, dels erbjudas en juridisk och social säkerhet. Ytterligare en av informanterna har fått en projektjänst av sin handledare, på egen begäran, och detta uteslutande av ekonomiska skäl eftersom institutionen av sagt sig ansvaret för finansiering. Medan forskningen så att säga har grott i projektet för de två förstnämnda informanterna som fått projektjänst har informanten där institutionen av sagt sig allt ekonomiskt ansvar fortsatt att arbeta med sin avhandling vid sidan av projektet. Informanten har upplevt det jobbigt att kombinera dem och är bekymrad över att det i mångt och mycket har tvingats ske på bekostnad av avhandlingsarbetet:

Det blev ett ständigt pussel för att få ihop mer och mer pengar och jag la ner mer och mer arbete på projektet och mindre och mindre på avhandlingen, eftersom det fanns mer att göra för mig där [projektet] än vad vi bestämt ...

Förpliktelser gentemot handledaren som har räddat honom från en ekonomisk kris, gör att han inte funnit det lämpligt att opponera sig när uppgifterna i projektet blivit för många. I dag är Josef ändå av den uppfattningen

att handledaren trots allt har negligerat hans avhandlingsarbete och hellre engagerat sig i hans insatser i projektet. Han delger mig känslorna som en dispyt med handledaren har framkallat, då denna uttryckt stor ilska över att Josef valt att delta i en av forskarseminariets kurser framför att arbeta med projektet:

Det kändes inte som att jag kunde ställa krav /----/ Jag slutade vara doktorand och blev en projektanställd ...

Också Martin och Jasmine har emellanåt upplevt projektanställningen som betungande genom att den, vid sidan av avhandlingsarbetet, kommit att innebära en hel del extraarbete av huvudsakligen administrativ karaktär. Samtidigt har båda haft en ambition att prestera mer än de antagna kollegorna för att på så sätt förtjäna handledarens och institutionens respekt och så småningom själva bli antagna:

Jag var inte en vanlig doktorand, jag var en projektdoktorand. /----/De betalade mig för 25 procent [anställning] men jag jobbade väl 120 [procent] för att visa att jag verkligen var... /----/Jag brukade sitta kvar under kvällar och helger – längre än alla andra i gruppen! /----/för jag ville visa vad jag kunde /----/Jag ville förtjäna en doktorandplats!

// Jasmine

Osäkerheten inför en eventuell registrering och handledarens förmåga att realisera en sådan har ofta beskrivits som tärande för informanterna. Men så fort den har kommit att omfatta handledarens roll har de ändå ansträngt sig för att eliminera eller åtminstone dämpa den:

Man tröttnar ju på det här ibland ... Hur mycket ska man behöva bevisa att man duger? Men, det är nog inte min handledares fel ... han kan ju inte hjälpa att pengar saknas ...

// Martin

Även Magnus handledare har erbjudit honom en projektjänst men han har avböjt eftersom han inte velat binda sig till handledaren eller institutionen, utan hellre inväntar en formell antagning. Däremot har han bett att få delta i forskarseminarierna utan krav att lägga fram något. Det kommenteras på följande sätt:

Då får jag vara med, utan att bli utnyttjad av systemet!

Endast Johan uppger att han uteslutande ägnar sig åt sin forskning, vilket däremot inneburit att han inte fått någon kontakt med några andra än handledaren på institutionen:

Jag arbetar med avhandlingen och träffar professorn en eller två gånger per termin för diskussioner och bedömning/----/ annars sitter jag hemma och läser och skriver ... Det är ett ensamt arbete att forska och ännu mer ensamt att göra det som jag, men det fungerar för jag är självgående. Jag antar att det har med ålder och mognad att göra. Jag har inte samma osäkerhet och rädsla för att göra fel som de yngre doktoranderna. Jag vet vad jag vill göra och gör det så länge det är roligt.

Drygt hälften av informanterna som har varit eller fortfarande är skuggdoktorander uppger att de inte har tagit några poäng för forskarkurser under skuggdoktorandperioden. Förklaringen som lämnats är att specifika forskningskurser har saknats vid deras institutioner, eller att de helt enkelt inte blivit informerade om att de existerat. Martin har nyligen och av en tillfällighet fått vetskap om sådana kurser på sin institution och uttrycker en illa dold bitterhet över att sådana har undanhållits honom:

Det var en kollega som berättade för mig om en kurs som hon går/----/
Ingen har inbjudit mig på dem eller sagt att jag borde eller inte borde gå på dem ... /----/ Jag misstänker att de kanske ändå inte vill att jag ska gå på dem, för att jag inte är en *riktig* doktorand ...

För de övriga gäller att de har läst en till flera forskarkurser med muntliga löften från sina handledare om att poängen ska registreras vid en antagning. Johan avviker här från de övriga genom att han har läst samtliga forskarkurser och dessutom fått ett skriftligt intyg från handledaren som bevisar detta. Han misstänker att intyget har utfärdats med stor fara för handledaren ifall detta skulle komma till allmän kännedom, varför han betraktar det som en slags garant för handledarens ärliga intentioner! Peter och Josef är visserligen registrerade men tycker inte att de har fått tillräckligt med studiero för att vare sig skriva på sin avhandling eller läsa kurser, eftersom deras finansiella situation ger dem en anledning till ständig oro.

Informanterna som har varit eller fortfarande är skuggdoktorander berättar att de till stor del har fått lägga upp arbetet på egen hand. Just detta har även framförts som en stor fördel för deras forskning i det fördolda och

innebär att individuella studieplaner saknas för alla utom Johan. Ingen av de övriga betraktar dock detta som ett problem, utan menar att det endast har motiverat dem till att sätta en press på sig själva att prestera lika mycket eller t.o.m. *mer* än vad som krävs av de antagna kollegorna. Återigen tycks de underliggande skälen vara att dessa informanter dels ska bli förtjänta av handledarens eller professorns uppskattning, dels (så småningom) få en formell befattning.

Jasmine utmärker sig något från de övriga informanterna och sina antagna kollegor genom att hon har begärt och beviljats handledning för studenter på kandidatuppsatser (C-uppsatser). Även denna arbetsinsats omvandlar hon gärna till en direkt distinktion gentemot kollegerna:

De ville väl bara forska?! Jag var tvungen att tjäna pengar och så, men jag gjorde det ju [mest] för att det var en ära/---/Man lär sig mycket av att lära ut, så jag tycker att det måste man kunna som forskare ...

Relationen till handledaren beskrivs av informanterna i huvudsakligen positiva ordalag. Han eller hon är länken mellan den informella doktoranden och institutionen samt den upplevda garanten för en framtida disputation. Samtidigt som omdömena om handledaren oftast, med några undantag, varit positivt neutrala väcker de även känslor av frustration när man inte förmått att dölja sitt missnöje över handledarens ovilja eller oförmåga att aktivt engagera sig i informanternas forskning.

Om man nu ska ha en handledare vore det ju kul om han ville handleda ibland ... /---/han verkar aldrig ha tid att läsa mina texter och så ... men ja, han kanske är upptagen med annat?!

// Peter

Samtliga informanter utom Jasmine upplever att handledaren inte har satt samma höga krav på dem som deras registrerade kollegor. Det har i sin tur väckt funderingar över huruvida det ska betraktas som en uttalad eller outtalad markering från handledarens sida om att de inte är ”som de andra”. Av just den anledningen uppger bl.a. Jasmine att hon alltid försökt prestera mer än sina kollegor:

/---/för att visa att jag var bättre än dem!

Informanterna har berättat om att kollegor och institutioner ofta markerat deras utanförskap, men att erhålla en sådan markering från den som blivit deras enda länk till forskningen på institutionen, dvs. handledaren, bör

onekligen ha vållat dem ännu större skada. Sammanfattningsvis är dock bilden som förmedlats av handledaren sällan den av en terroriserande tyrann, utan snarare av en stöttepelare som tror på dem och deras förmåga, samt för deras skull öppnat *bakdörren* till forskarutbildningen. Därefter har han huvudsakligen hållit sig undan och låtit dem ägna sig åt sin forskning. De tvetydliga känslorna som avser handledarens roll skulle kunna förklara varför flera informanter i och med den eventuellt kommande registreringen gärna ser att de får en mer kvalificerad bihandledare vid sidan av huvudhandledaren. Ingen av informanterna har dock uttryckt några önskemål om att ersätta denna som huvudhandledare. Jag misstänker att orsaken är tacksamhetsskäl, eller så sker det av hävd, eftersom inget tyder på att informanterna i vidare bemärkelse haft några positiva åsikter om handledningen. Kanske skulle relationen mellan handledare och skuggdoktorand kunna liknas vid ett slags patron–klient-förhållande, där skuggdoktoranden getts tillgång till forskarvärlden med motprestationen att visa tacksamhet och lojalitet gentemot sin handledare eller professor, samt efter en registrering disputera för honom.

Medan relationen till handledaren alltså beskrivits som relativt god är upplevelserna av de antagna kollegorna och institutionen allt ifrån neutrala till direkt negativa. Detta gäller vid tre av de fyra institutionerna som ingår i utredningen. Vid den fjärde institutionen har inga indikationer lämnats rörande någon åtskillnad mellan antagna och oantagna doktorander. Möjligen kan svaret sökas i att systemet med skuggdoktorander, enligt flera källor, sedan länge är utbredd inom den berörda institutionen.

Informanterna från de andra fakulteterna har däremot redogjort för situationer där de känt sig medvetet utfrysas av kolleger och övrig personal vid institutionerna:

Eftersom jag inte var en officiell person i huset blev jag inte bjuden på institutionens och doktorandernas fester ... och, ja de ville väl inte ha så mycket kontakt med mig ... Jag var ju inte en doktorand som dom ... Det var ju [bara] sådana småsaker, men det kände lite utanför – det var ju inte trevligt! /—/Men jag jobbade mer, bara för att visa att jag klarade mig själv och inte var sämre än dem!

// Jasmine

Både Jasmine och Martin har uppgett att personal och ledningen på deras respektive institutioner vid upprepade tillfällen har varit kritiska till att de försett sig med institutionens arbetsmaterial och begagnat sig av kopie-

ringsmaskinen. I de flesta fall har sådana situationer förekommit genom att informanterna valt att hålla sig borta från det offentliga livet på institutionerna. Den förklaringen som lämnats är att man i första hand inte har velat ställa till besvär för handledaren eller professorn och i andra hand för sig själva genom att märkas och synas. Situationens negativa aspekter har påtagligt nog omvandlats, förmodligen genom en ren försvarsmekanism, till positiva distinktioner vid deras konstitueringar av utanförskapet: de utvaldas ofrånkomliga stigmatisering.

Den finansiella situationen

Det vore ingen överdrift att hävda att den finansiella situationen för skuggdoktorander har en tvåfaldigt negativ innebörd: dels är den själva anledningen till deras forskning i det fördolda, dels utgör den en ständig källa till oro i försörjningen och hindrar dem från att fokusera på deras avhandlingsskrivande genom att de ständigt tvingas till att söka stipendiemedel eller andra arbetsuppgifter vid sidan om.

För informanterna som varit eller fortfarande är skuggdoktorander har finansieringen ombesörjts genom stipendier. I både Martins och Jasmines fall har dessa sökts gemensamt med institutionerna. Utbetalningen sker i form av månadslöner från institutionerna och de två informanterna har tilldelats formella befattningar som projektanställda. Båda finner det anmärkningsvärt att stipendiesumman per månad är högre än utbildningsbidraget. Martin uttrycker ett medvetande om detta och sin situation som skuggdoktorand på följande sätt:

Hade jag fått lika lite som doktorander, så kände jag att jag lika gärna kunde gå på a-kassa ... men jag kommer väl inte att vara kräsen sen, när jag blir doktorand med lägre lön. Jag såg däremot ingen anledning att ha den låga lönen när jag ändå inte fick bli doktorand med samma ekonomiska och sociala rättigheter som de andra...

Johan och Peter söker kontinuerligt stipendier från donationsfonder. Det upplevs emellanåt som ett omständligt arbete, i synnerhet då de inte är berättigade att vända sig till samma donationsfond under hur många år som helst. Handledaren bidrar då genom att skriva intyg. Skillnaderna i Johans och Peters situation består främst i att Peter söker stipendier för forskning, medan Johan söker för studier. Ersättningen utgår sedan för mellan ett till två år i taget. För båda gäller att stipendiesumman är lägre än utbild-

ningsbidraget, vilket har sina effekter: Johan bor ännu kvar i studentrum, medan Peter har flyttat in hos sin flickvän. När vi under intervjuens gång återkommer till den ekonomiska situationen överraskar båda genom att framhärda i en något romantiserad inställning till den ständiga bristen på pengar, vilken beskrivs som deras lott och öde. Kanske syftar denna till att återigen vända en utsatthet till en *utvaldhet*?

Det är ett otacksamt arbete att vara /.../ men det är tacksamt för intellektet!

// Johan

Men uppgivenheten är inte heller här långt från distinktionen, i synnerhet som stipendierna är tänkta att täcka samtliga kostnader för skuggdoktoranden, allt ifrån kopieringspapper till datorer:

Jag vet ju att jag bara har pengar för de viktigaste kostnaderna, men vem pröjsar om datorn pajar eller om jag behöver sjukvård?

// Martin

Bland gruppen informanter som strävar efter att få bli skuggdoktorander berättar Elin att hon kommit överens med handledaren om att finansiera sig själv genom privata, sparade medel. Lisa har i sin tur fått vaga löften från sin (potentiella) handledare om att bli finansierad genom projektanställning. Ingen av dem har haft några invändningar mot det, utan snarare fört fram inställningen att forskningen är värd sådana eventuella uppoffringar eller omställningar. Det är intressant att notera hur handledaren, genom att direkt eller indirekt dirigera den ekonomiska försörjningen, ytterligare stärker informanternas (Elin undantagen) beroenderelation till honom eller henne.

Fördelar med att vara skuggdoktorand

Som största fördel med att vara, ha varit eller få bli skuggdoktorand, framhålls att man tilldelas möjligheten att ägna sig åt det som man brinner för: forskning. Och detta trots att en täckning för fyraårig finansiering saknas. Johan blir närmast lyrisk när han redogör för den:

Det är viktigt att kunna få arbeta med något som betyder någonting för en.

Det här är *jag /—/* Det kanske inte är så konstigt, när jag tänker efter att

jag hamnade här /---/ för jag har aldrig velat göra det lätt för mig. Det vet alla som känner mig, och min familj är inte det minsta förvånad ...

Han beskriver även sin verksamhet i det fördolda som en viktig markering och en form av motstånd gentemot vad han upplever som statens och politikernas försök att försvåra läget för de små institutionerna. Samtidigt kan man utläsa en markering till delaktighet med resten av institutionen, i en gemensam kamp mot vad han upplever som deras yttre hot:

Det är inget logiskt grundat system. Det är politik som vi drabbats av! På min institution ses det som övervakning och intrång utifrån och jag förstår de äldre professorerna som ägnat 30 år av sina liv åt [ämnesdisciplinen] och upplever att deras livsverk faller sönder ... eller slås sönder av politikerna ...

Samtliga berörda informanter menar att tillvaron som skuggdoktorand gett dem stor möjligheter att förbereda avhandlingsarbetet, varför de har kommit och i framtiden kommer att behöva mindre tid för att disputerat efter en registrering:

Det var ju mycket man lärde sig, t.ex. att använda olika statistiska metoder /---/ Det är ju liksom något som doktorander får lära sig, så jag kunde ju ge många tips till mina kollegor när jag blev antagen ... Jag såg det som ett förstadium eller träning ... det blev ju så ...

// Jasmine

Elin och Lisa, vilka inväntar tillfället att få bli skuggdoktorander, framhåller som största fördel det att få arbeta i egen takt med avhandlingen och att få vara självgående. I Elins fall finns även en övertygelse om att en sådan väg till disputation är den för henne enda möjliga, eftersom hon tror sig vara för gammal för att få påbörja forskarutbildningen den formella vägen.

Nackdelar med att vara skuggdoktorand

Som den största nackdelen med att vara skuggdoktorand framhålls den osäkra finansiella situationen, vilken invagar dem i en ständig otrygghet, en oro över att t.ex. inte veta om tillräckligt med stipendiemedel ska skjutas till för att ordna med försörjningen en tid framåt. Därefter följer avsaknaden av en social trygghet, vilket en formell befattning t.ex. ger i form av statliga bidrag (föräldraersättning och betald semester).

Bristen på rättssäkerhet som tryggar arbetssituationen för den avhandlingsskrivande skuggdoktoranden har anmärkningsvärt nog ofta ventilerats genom korta kommentarer och ofullständiga meningar, fyllda av känslor av oro och frustration inför en oviss tillvaro som skuggdoktorand och en oviss framtid som registrerad doktorand: kommer man verkligen att få förtur till kön när fakultetsmedel väl ska tilldelas? Visserligen har inte handledaren uttryckligen lovat detta, men man upplever att det kanske ändå har antytts eller kanske helt enkelt borde vara ställt så? Vid varje tillfälle då frågan tagits upp har jag upplevt att informanterna känt sig obekväma och hellre velat gå in på fördelarna med att vara skuggdoktorander. Alternativt, har de delgivit mig en sannolikt i förhand konstruerad övertygelse, underbyggd av rationella slutsatser, att de trots allt inte kommer att drabbas:

Varför skulle han ha satsat på att få in mig och han sen ville bli av med mig? Det tjänar väl varken jag eller han på? Han vill väl att jag ska disputera för honom?

// Martin

Det ständiga pendlandet mellan trygghet och otrygghet tycks hos informanterna vara avhängigt det mellan säkerhet och osäkerhet i den ensamma tillvaron som skuggdoktorand. Krångel med finansieringen har visserligen föranlett stor irritation, men det tvingas man acceptera eftersom oron inför att förlora en redan vacklande plats överskuggar allt:

... man kan inte göra så mycket åt det, det är premisserna jag verkar under.

// Martin

För Magnus, som erbjudits möjligheten att få bli skuggdoktorand, har avsaknaden av rättssäkerhet varit avgörande för beslutet att tacka nej. Beslutet är också grundat på insikter från hans tidigare anställning inom universitetsadministrationen.

Varken Elin eller Lisa, som båda inväntar en framtid som skuggdoktorander, anser sig i nuläget kunna se några eventuella nackdelar med att vara skuggdoktorander. Förhoppningen om att få bli skuggdoktorander väger tyngre. Trots det uttrycker Lisa en viss oro över att hon i och med en registrering inte skulle få tillgodoräkna sig poängen som tagits i det fördolda.

Funderingar och förhoppningar inför framtiden

Är allt som en ö
Som man efter en lång resa
ser stiga eller sjunka
bakom horisonten?

// Bengt Erasmie

Målet för samtliga informanter är inte helt oväntat att de inom en snar framtid ska kunna disputeras. Men för att nå dit inser de att de först och främst måste bli registrerade:

Tänk att få bli klar och gå vidare med mitt liv ... Men då måste jag först komma igenom [registreras] som doktorand ...

// Martin

När detta tema diskuterats med informanterna har en del öppen kritik framförts mot institutionerna, och i förlängningen även mot handledaren. Det gäller bemötandet av dem vid institutionerna samt möjligen även handledarens roll och uttrycker ofta en önskan att efter den förestående disputationen söka sig från institutionen:

I utlandet uppskattar man forskare för det dom gör, inte för det dom är ...

// Johan

Trots bristen på alternativ har både Jasmine och Martin förklarat att de kan tänka sig att söka till andra institutioner eller universitet för att färdigställa avhandlingen och disputeras där. De skyndar dock att övertyga mig – och i kanske hög grad sig själva? – om att det säkert inte kommer att behövas. Att de trots allt är *säkra* på att snart kunna disputeras vid institutionen! Orsaken tycks alltså bottna i deras negativa erfarenheter av universitetet och tillvaron som skuggdoktorand. Indikeringen är onekligen intressant då den kan tolkas som att informanterna, å ena sidan, under sin pågående tillvaro som varande eller förutvarande skuggdoktorand visat stort tålamod med situationens negativa aspekter, för att å andra sidan, i en föreställd tillvaro som disputerad, skapar en distans till situationen och då har omvärderat den, varpå de negativa aspekterna nu får överskugga de positiva. Därigenom blir tidigare försvarsmekanismer delvis satta ur spel:

de behöver inte längre leva eller överleva i den ständiga osäkerheten som det innebär att vara skuggdoktorand.

Tankar om systemet med skuggdoktorander

Naturligtvis är det svårt för personer som uppfattar sin arbetssituation som unik att uttala sig om situationen i termer av *system och fenomen*. Jag har dock bitt informanterna att göra en utvärdering av sin egen situation och låta fördelarna väga mot nackdelarna. Inte helt överraskande har deras slutomdöme huvudsakligen varit positivt. De har ju beretts chansen att påbörja ett avhandlingsarbete utan att vara registrerade och utan någon hänsyn till deras ålder eller ekonomiska tillgångar:

Det är ett plus att man har kunnat komma in så här. Visst har det varit jobbigt ibland, men jag tycker ändå att man ska få en chans att visa vad man går för, även om det inte finns pengar för fyra år ...

// Jasmine

Om det inte finns kvar så kommer det bara att innebära att såna som jag inte finns kvar ... Jag har verkligen varit beroende av att det existerar.

// Peter

Lisa är nästan lika positiv, men framför även en oro över huruvida de tagna poängen kommer att registreras:

Det är ju bra att man kan komma in även om man inte har pengarna, men man måste ju få alla poäng registrerade också, så att man inte blir utslängd efter ett tag!

Elin och Martin delar en åsikt om att forskning i det fördolda borde understödjas mer av institutionerna, eftersom den inte belastar deras ekonomi:

Då kan de få in bra forskare som inte kostar något och samtidigt höjer kunskapsnivån ...

// Elin

Forskning är ju att satsa och ta risker. Bli det bra resultat så kommer berömmelse och pengar, annars läggs det ned – det är ju logiskt! Men uni-

versiteten tycks lägga större vikt på att pengar finns från början än på att forskningen ska göra sig förtjänt av dem.

// Martin

Visserligen framhåller de flesta att någonting borde göras för att trygga rätts säkerheten, men ingen tycks tro att det skulle vara möjligt, eller ens nödvändigt. Avsaknaden av rättssäkerhet får istället utgöra en del av forskningen i det fördolda, en del av spelets regler. Möjligen ska detta inte i första hand betraktas som en distinktion gentemot mindre hågade skuggdoktorandkollegor, utan grundar sig kanske snarare på en motiverad rädsla för all inblandning utifrån.

Även om det kanske inte hade uttalats av någon annan än dem själva har det varit tydligt att alla informanter i större eller mindre utsträckning känt ett instinktivt motstånd mot att offentliggöra sin situation. Motståndet tycks böttna i behovet att skydda sin tillvaro på institutionen och säkra sin framtid där. Själva förutsättningen för skuggdoktoranden att existera ska till varje pris bevaras! Det hindrar dock inte att informanterna – just därför – önskar en förbättring i fråga om framför allt rättssäkerhet och social trygghet. De ser bara inte hur det kan vara praktiskt genomförbart. I stället tvingar de sig själva att acceptera situationen, i brist på bättre alternativ:

Allt i livet har ju baksidor? Det är väl bättre att få forska med vissa problem, än att inte få forska alls?

// Elin

Johan går steget längre och kräver att beslutsfattare ska lämna skuggdoktoranderna ifred, eftersom han misstänker att de endast kan försämra hans situation:

Låt oss få kämpa vidare som skuggdoktorander. Vi har valt att stanna kvar och får vi ingen hjälp, så är det bättre än att de [politikerna] stjälp oss!

Enbart Magnus är av den uppfattningen att de negativa aspekterna av att forska i det fördolda överväger de positiva. Av den anledningen förmedlar han å det bestämdaste åsikten att systemet med skuggdoktorander bör upphöra:

Man skadas på både ett mentalt och socialt plan av att ha det så här ... att ständigt vara otrugg och beroende av min handledare och inte veta hur jag ska klara ekonomin om vi får barn eller jag blir sjuk ...

Han fruktar att systemet, om det får utbreda sig, kommer att gynna en snedrekrytering beträffande kön och etnisk bakgrund, där professorer får chansen att välja sina doktorander bland företrädesvis vita män.

Generellt sett har informanterna haft svårt för att uttala sig negativt om ett system som de själva trots många uppoffringar uppgett sig ha fått, får eller tror sig kunna få utdelning av. Kanske är det av den anledningen man åter söker tillflykt till distinktioner, genom vilka man i någon mån kan framhäva sig själva i en utsatt position i skuggan av de andra. Jasmine avslutar med att förmedla sin inställning till den egna forskningen i det fördolda och beskriver den närmast som en antropologisk passagerit, där hon, till skillnad från övriga kollegor, visat sig värdig en forskning i det offentliga:

Det är knappast någon annan här [på institutionen] som har förtjänat sin plats här som jag ... Jag har visat vad jag går för, det borde de också ha fått göra /—/

// Jasmine

Skuggdoktorandskapet som kulturell identitet?

Undersökningen har visat på hur föreställningar och erfarenheter avseende arbetssituationen, den finansiella situationen och den juridiska situationen för en forskning i det fördolda konstituerats av informanterna. Det påtvingna utanförskapet har manifesterats genom distinktioner i konstituerandet av en identitet som forskare i det fördolda. Vardagen har genomstrukturerats av komplexa strukturer av drömmar och föreställningar om det förgångna, det närvarande och det kommande. Dessa har rymt glädje och sorg, värdighet och förnedring, trygghet och otrygghet. Helt enkelt allt detta som formar människan som kulturvarse. Av den anledningen har yrke och fritid, liksom vardag och drömmar, till stor del kommit att bli oskiljbara, och forskningen i det fördolda har blivit en del av informanternas kulturella identitet. Utanförskapet har emellanåt tagit formen av ett diskursivt vapen, ett motstånd gentemot etablerade kollegor och statliga regelverk. Det har fått symbolisera kampen för överlevnad i en forskarvärld som inte vill erkänna dem samt uppoffringen av trygghet och bekvämlighet för de höga idealen eller det existentiella behovet av att forska. Men den har även blivit metaforen av ensamheten och utsattheten i en tillvaro som grundats på hopp men förtärts av oro.

Skuggdoktoranderna har i flera avseenden, omedvetna om varandras existens, upplevt och förmedlat likartade livserfarenheter. Även om begreppet skuggdoktorand inte har använts eller ens varit känt bland dem har den genom vissa primära förutsättningar skapat en generell struktur, med utrymme för en viss variation. Möjligen skulle en del av osäkerheten och rädslan hos de informella doktoranderna försvunnit om de insett att de inte var ensamma om sin situation. Men hur öppet får ett slutet system bli? Och föreligger något behov hos dem för att offentliggöra det? Säkert, men inte i sådan utsträckning att det i dag kan realiseras. Så länge ett regelverk syftar till att förhindra deras existens kommer de knappast att ha vare sig mod eller lust att mötas och stötta varandra. Deras identitet som forskare i det fördolda vilar ju på att de inte ”syns”. Därför borde man kanske snarare verka för att modifiera det existerande regelverket genom att, som en av informanterna föreslog, anpassa det till de rådande förhållandena för de olika fakulteterna. Dessa får då själva, utifrån deras förenade kapital av

erfarenheter och kunskaper, bedöma förutsättningen för en fortsatt finansiering av ett forskningsprojekt som inledningsvis saknar finansiella medel för fyra år. Samtidigt har de nära till att kontrollera att inga oegentligheter förekommer, som att handledare eller professorer tar in doktorander på lösa grunder eller att den blivande doktoranden på något sätt far illa. Den *informella doktoranden* kan således få bli *formell* och slipper verka i det fördolda, med den osäkerhet och otrygghet som rymts däri.

Epilog

Sensommaren bjöd som i triumf på sina sista, genomträngande solstrålar denna tidiga septembermorgon år 2003. Långsamt gick jag genom staden till den av grönska så inbäddade institutionen. Aldrig tidigare hade det tagit mig så lång tid att komma hit. Tankarna skenade iväg till den där ljusa och glädjefulla septemberdagen två år tidigare och alla de andra dagarna jag sedan vandrat genom samma kvarter och på samma gator. Hur ofta hade denna sträcka inte gett mig chansen till att bearbeta, och emellanåt, förtränga min ovisshet och oro för arbetssituationen och framtiden? Visserligen hade jag fått in en fot på institutionen och kanske även ett försprång framför mina formella kollegor, men det hade haft sitt pris. I dag skulle allt detta förpassas till historien, nu var det klart – jag skulle bli en riktig doktorand. Finansieringen var löst och jag såg en ljus framtid. Bara en underskrift återstod, sedan skulle jag få mina kommande fyra år som doktorand bekräftade på papper, i klartext. Med ett utdraget knarrande gick porten i lås bakom mig när jag skyndade upp för trapporna till prefektens arbetsrum.

Referenser

Aktum 2002:6

Dagens forskning 2002:8

Doktorandspegeln 2003

Bourdieu, P. (1996) Homo Academicus, Stockholm

Bourdieu, P. (1987) Kultursociologiska texter, Stockholm

Broady, D. (1984) Enligt konstens alla regler i Kvinnovetenskaplig tidskrift 1

Erasmie, B. (2003) Dikter utan återvändo, Stockholm

Lundgren, E. (1993) Det får da vaere grenser for kjønn. Voldelig empiri og feministisk teori, Oslo

Lönnquist, B., Nordlund, I., Ståhls, M. & Båsk, K. (1997) Industrisamhälle och arbetarkultur, Helsingfors

Foucault, M. (1980) Power/Knowledge: Selected interviews and other writings 1972–1977, New York

Polany, M. (1958) Personal Knowledge. Towards a Post-Critical Philosophy, Chicago

Skarin Frykman, B. (1992) Brottningar med begrepp – en diskuterande presentation i Skarin Frykman, B. & Brembeck, H. Brottningar med begrepp, Göteborg

Pezirkianidis-Agnidakis, P. (2000) Brukssamhället och Sovstaden, Västerås

Stockholms city 2003 (10 april och 24 april)

Svensson, B. (1993) Den etnologiska blicken i Gustavsson, A. (red) Etnolore, Uppsala

Svensson, B. (1996) Bortom alla ära och redlighet, Stockholm

